

FUZÛLÎ'DE GÖZYAŞI

Bahir SELÇUK (*)

Özet

Bu çalışmada, Fuzûlî'nin Türkçe Dîvân'ı ile Leyla vü Mecnun mesnevisinde geçen ağlamak ve gözyaşı kavramları tespit edildi. Şairin bu kavramlara estetik bir fonksiyonun yanı sıra psikolojik, tasavvufî, dinî ve sosyal bir fonksiyon yüklediği görüldü. Gözyaşının bu fonksiyonları izah edilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, divan, Leyla vü Mecnûn, gözyaşı, fonksiyon.

Tear at Fuzûlî

Abstract

In this study the concepts of cry and tear used in Fuzûlî's Turkish Dîvân and Leylâ vü Mecnûn mesnevî have been determined. It has been seen that the poet added a psychological, sufistic, religious and social function, besides an aesthetic function, to this concepts. The clarifying of these functions of the tear has been tried.

Key Words: Fuzûlî, divan, Leyla vü Mecnûn, tear, function.

Giriş

Duyguların suyu diyebileceğimiz gözyaşı; ayrılık, hasret, yalnızlık, çaresizlik, sevinç gibi duyguların oluşturduğu yoğunluğunun ifadesi olarak dışa yansır.

İnsanoğlunun tepkilerini ifadede özel bir yere sahip olan gözyaşının¹ dinî ve tasavvufî hayatta da önemli bir yer tuttuğunu görürüz. Kur'an-ı Kerim'de değişik yerlerde az gülmek, çok ağlamak tavsiye edilir. İnce ve hassas kalp övülürken², kaba ve duygusuz kalp taş benzetilerek yerilir³.

Hz. Peygamber'in sık sık ağladığı ve ağlamayı teşvik ettiği, sahabelerin de sık sık gözyaşı döktükleri bilinmektedir⁴. Hz. Âdem, işlediği zelleden dolayı yeryüzüne indirilince pişmanlık gözyaşlarıyla Allah'tan af diler. Hz. Yakub, oğlu Yusuf için o kadar çok ağlar ki sonunda gözlerinden olur. Hz. Davud'un günlerce ağladığı rivayet edilir⁵.

Hassas kalpliliğin ve devamlı mahzun olmanın bir bakıma düstur sayıldığı tasavvuf düşüncesine mensup ilk zahid ve mutasavvıflar arasında çok ağlama sebebiyle meşhur olmuş kimseler vardı⁶.

Fuzûlî âşıkâne şairin, klasik şiirimizdeki en büyük temsilcisidir. Onun en ayırt edici vasfını, "psikolojisini bu müstesna, bu gözyaşlarıyla yoğrulmuş ve fakat hüznün ve merareti bedîi bir lezzet haline yükseltmiş aşkında"⁷ bulabiliriz⁸. Hemen hemen bütün şiirlerinde aşkı ve aşkın hallerini coşkun bir lirizmle ifade eden şair; duyduklarını, hissettiklerini, hayal ve düşüncelerini kuvvetli bir tahsil ve ilmin neticesi olan üslûbu ile yansıtmaktadır.

Yaşadığı dönemdeki siyasî ve sosyal çalkantılar, hâmisizlik, maddî sıkıntılar şairin şiirlerine sermaye olmuştur denilebilir.

Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn

Derd çok hem-derd yok düşmen kavî tâli' zebûn G. 232/1

Beşerî ve ilahî aşkın çoğu zaman iç içe olduğu Fuzûlî'de; bu coşkunluğun, hassas kalpliliğin, aşk ve aşk acısının tabii sonucu olan gözyaşı, beşerî ve ilahî özellikleri kapsayacak özellikte verilmiştir. "Onun şiirlerinin başlıca unsurları olan aşkın acılarına ta-

1) Bachelard, Mekan'ın Poetikasi'nda Alexandre Dumas'nın Memories adlı eserinden bir anekdot nakleder. Niçin ağladığını soran annesine Dumas: "Dumas ağlıyor, çünkü Dumas'nın gözyaşları var." diye karşılık verir. Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikasi*, Çev. Aykut Derman, Kesit Yay., İst., 1996, s.44.

2) Tevbe/82, İsra/109, Meryem/58, Necm/43, Necm/43 ve 60.

3) Bakara/74, Hadid/16.

4) M. Yusuf Kandehevi, *Hayatü's-Sahabe*, Çev. Ahmet Meylani, İslami Neşriyat, Konya 1998 III, 250-256; Hadislerin kaynakları için: Süleyman Uludağ "Ağlamak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İst. 1988, I, 473-474.

5) Uludağ, a.g.m., s.473-474.

6) Uludağ, a.g.m., s.473-474.

7) Abdulkadir Karahan, *Fuzûlî Muhiti Hayatı ve Şahsiyeti*, KBY., 2. bsk., Ankara, 1995, s. 162.

8) İstanbul Belediyesinin yayımladığı Fuzûlî Kitabı'nın kapak resminde yer alan ve Gülbün Mesara imzasını taşıyan Fuzûlî minyatürü, şairin kişiliğini mükemmel bir şekilde ortaya koymaktadır. Şairin bir elindeki mendil, gözyaşını; diğer elindeki kitap/Kur'an da şairin ilme verdiği önemi göstermektedir. *Fuzûlî Kitabı*, (Haz., Beşir Ayvazoğlu), İstanbul Yay., İst. 1986.

hammül etmek, elem çekmek, halkın ayıplamasına (melâmet), başkalarının (ağyar) cezasına katlanmak, sabır, alçakgönüllülük, bütün bunlar tasavvufun da dayandığı esaslarıdır.⁹⁾ Bu nedenle, aşk ve ıstırap şairi olan Fuzülî'de ağlama ve gözyaşı kavramlarının sıklıkla kullanılmasından daha tabii bir şey olmasa gerek.

Klasik şiirimizdeki âşık tipinin belirgin vasıfları vardır: Zayıf bir beden, sıkıntılardan dolayı sürekli ah çekiş, sararmış bir beniz, hüznü yansıtan kanlı gözyaşı... Âşıklık alametlerinden sıkça bahseden Fuzülî, bir beytinde şöyle der:

Tabîbâ kılmışum teşhîs derd-i 'aşkdur derdüm

Alâmet âh-ı serd ü rûy-ı zerd ü eşk-i âlumdür

G.101/5

Bir bakıma şiirlerini aşk ve aşkın yaşattığı hüznü üzerine bina eden şairde bu yoğunluğun ve çaresizliğin ifadesi olan ağlamak ve gözyaşının ne şekilde ele alınıp işlendiği önem arz etmektedir. Daha önce şairin eserleri üzerine yapılan çalışmalarda bu hususa dikkat çekilmiş olsa da gözyaşı kavramının müstakil olarak ele alınmasının gerekli olduğunu düşündüğümüzden böyle bir çalışmaya teşebbüs ettik.

Şairin, Türkçe Divan'ı¹⁰⁾ ile Leylâ vü Mecnûn¹¹⁾ mesnevisini incelediğimizde karşımıza çıkan sonuç şu oldu: Gözyaşı ve ağlama (eşk, sirişk, girye, yaş, nem) kavramları (takriben) şairin Türkçe divanındaki kasidelerde 19 beyitte, gazelerde 234 beyitte, diğer nazım türlerinde/şekillerinde de 25 yerde; Leyla vü Mecnun mesnevisinde 27 beyitte geçmektedir.

Çalışmamızda gözyaşı ve ağlamak kavramlarının daha sanatlı ve ustaca işlendiği gazel nazım türüne ağırlık verdik. Bu sebeple yer yer beşeri aşka değinsek de esas hareket noktamız şairdeki tasavvufî aşk oldu¹²⁾. İncelememizde önce Fuzülî'de gözyaşının estetik fonksiyonu üzerinde durup daha sonra gözyaşının; dinî, tasavvufî, psikolojik ve sosyal fonksiyonlarını ele alacağız.

A. Gözyaşının Estetik Fonksiyonu

Gerçek âlemde yaşanan sıkıntılı ifadesi olan gözyaşı; şairin muhayyilesinde gözpınarlarından dökülen tuzlu ve ılık bir su olmaktan çıkıp zihinde görsel ve işitsel çağrışımlara yol açan bir estetik bir objeye dönüşür¹³⁾.

9) Hasibe Maznoğlu, *Fuzülî Üzerine Makaleler*, TDK Yay., Ankara 1997, s. 31.

10) Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedat Yüksel, Müjgan Cumbur, *Fuzülî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1990.

11) *Leylâ vü Mecnûn*, (Haz. Hüseyin Ayan), Dergah Yay., İst., 1981.

12) Fuzülî'de tabii unsurlarla ilahi unsurların, beşeri aşkla ilahî aşkın mezc edildiğini görürüz. Hatta denebilir ki şairin hareket noktası harici âlemdeki aşktır. Fakat şairin kullandığı göstergeler ve tasavvufî derinliği ifade eden sembollerden hareketle amacın beşeri olandan ilahî olana yükselmek olduğunu söyleyebiliriz. Ve yine Fuzülî'nin özellikle gazelerinde tasavvuf çok önemli bir unsurdur. Bkz., Mustafa İsen, "Türk Dünyasında Bir Köprü: Fuzülî; Abdulkadir Karahan, Fuzülî'nin Psikolojisi Üzerine", *Fuzülî Kitabı*, (Yayın Haz., Beşir Ayvazoğlu), İstanbul Yay., İst. 1986, Ali Nihat Tarlan, *Fuzülî Divanı Şerhi*, Akçağ Yay., 2. bsk., Ankara, 1998.

13) Fuzülî'de ahenk ve ses konusu için bakınız: Cem Dilçin, "Fuzülî'nin Şiirlerinde Söz Tekrarlarına Dayanan Bir Anlatım Özelliği", *Türkoloji Dergisi*, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yay, X, 1, Ankara, 1992, "Fuzülî'nin Şiirlerinde İkiemelerin Oluşturduğu Ses, Söz ve Anlam Düzeni", *Jo-*

Mübalağa ve benzetme sanatlarının belirgin olduğu bu beyitlerde gözyaşı; çokluk, süreklilik, şekil, kıymet ve renk ilgisi göz önünde bulundurularak işlenir. Tabii varlıkların ve kozmik unsurların sıklıkla birlikte kullanıldığı bu beyitler, aynı zamanda şairin felsefi düşüncesini de yansıtır. Zira "Fuzûlî, felsefî bakımdan varlığı parçalara ayırmaz, bütün olarak kavrar ve şiirlerinde bu bütünlüğün idrakini terennüm eder. Yer göğe kalkar, gök yere indirilir."¹⁴

Şairin sözkonusu hayallere odak noktası olan unsurları, başlıklar halinde göstermek mümkündür:

1. Çokluk, Süreklilik İlgisi

Şairin gözyaşı ile ilgi vurguladığı en önemli özellik çokluğudur. Değişik vesilelerle aşkını ve aşkının büyüklüğünü dile getiren şair, aşkın verdiği elemelerin bitmesini istemez. Bu denli büyük bir aşkı taşıyan şairin bir nebze de olsa sükûn bulmasını veya aşkının hararetinin azalmasını sağlayabilecek olan da normal bir gözyaşı olamaz. Bu anda şairin imdadına -gözyaşının çokluğunu ve sürekliliğini ifade etmek için- "deniz, deryâ, ummân, sel, mevc, bârân, tûfân, gird-âb, gird-bâd, Ceyhûn, tûgyân," göstergeleri yetişir.

Dertli âşığın gözünden sel olup akan yaşlar, sevgili katında kıymet ifade etmelidir. Zaten sevenin yegâne gayesi duyarsız bir tavır takınan sevgilinin nazarını üzerine çeke-bilmektir:

Nazar kılmazsan ehl-i derd gözden akıdan seyle

Yamanlıkdur işün 'uşşâk ile yahşî midur böyle Mur.III/6-ab

Âşık her an, benliğini kaplayan sevgilinin hayaliyle yaşar. Bahar mevsimi gibi coşkun ve kabına sığmayan çilekeş âşığın feryatları gökgürültüsü; âhları, yıldırım gibidir. Yağmur yüklü bulut gibi o da gözyaşı ile doludur:

Olmazam bir lahza bî-ra'd-i figân ü berk-i âh

Kanda kim seyr eylesem giryân u sûzân ebrvâr K.28/29

Aşk bir sırdır, bu sırrı ifşa etmeden taşımak gerekir. Sevgili için çekilen sıkıntıları ve dökülen yaşları başkaları bilmemelidir. Fakat böyle devasa bir derdi çekip elden gizlemek de imkânsızdır. Bunun için şair, dert ve mihnetten dolayı çöp gibi incelmış varlığının gözyaşı girdabında kaybolmasını istemektedir. Çünkü şair, hem kınamadan hem de sevgili ile arasındaki benlikten kurtulmuş olacaktır:

Sırrımı rüsvâlıgum fâş etmeden 'âlemlere

Zâr cismüm eşk gird-âbında pinhân olsa yeg G. 153/4

Gözyaşları bazen çağlayanlar gibi gürül gürül akar ve bu şiddetli akıştan dolayı su kabarcıkları oluşur. Gözyaşlarının her kabarcığına yüzü yansıyan kederli âşık; bu hal ile askeri dünyayı tutmuş bir şahtır. Aşkın verdiği sıkıntıların çokluğu ve bu sıkıntılar için-

urnal Of Turkish Studies (Türkîlik Bilgisi Araştırmaları), (Abdülbaki Gölpınarlı Armağanı), Volume 19, 1995.

14) Yaşar Karayev, "Fuzûlî'nin Ortak İslam Kültürleri Tarihinde Rolü ve Yeri", *Fuzûlî Kitabı*, (YayınHaz., Beşir Ayyazoğlu), İstanbul Yay., İst. 1986, s. 75.

deki âşığın tahammül etmeye çalışırken döktüğü yaşlar onu hüznün ve sıkıntının sultanı yapar:

Her **habab-ı eşk**üme bir 'aks salmış peykertüm
Şâh-ı mülk-i mihnetüm dutmuş cihânı leşkertüm G.208/1

Sevgilinin bakış kılıcının döktüğü kan, âşık üzerinde bir gömlek gibidir. Âşığın sel gibi yaşları bu kandan gömleği parçalar. Şair böylece ikilem içindeki bir âşığın psikolojisini yansıtır:

Andanam rüsvâ ki **seyl-âb-ı sirişküm** çâk eder
Zahm-i tîgün kanı giydirdükçe pirâhen bana G. 11/3

Aşkın değişmez kanunu, Leylâ vü Mecnun mesnevisinde de boy gösterir. Kays; Leylâ için Mecnûn olurken çektiği sıkıntılardan dolayı gözlerinden yaş eksik olmaz.

Mecnûn, Leylâ'nın hasretiyle "nâme" gibi büklüm büklüm olmuş ve gözlerinden "hâme" gibi durmadan yaş dökmektedir. Bu hâliye şair, Mecnûn'un Leylâ'dan ayrı kaldığını ve ondan haber almak istediğini ifade etmekte ve bir kağıt-kalem vasıtası ile mektup mazmunu çizmektedir:

Hâme gibi **yaş** döküp **dem-â-dem**
Nâme gibi kâmetin kılup ham LM. 1 809

Şifa için Kâbe'ye götürülen Mecnun, kendisini Kâbe'yi özdeşleştirir. Zemzem Kâbe'nin gözyaşlarıdır. Böylece şair, sevgili için dökülen gözyaşının sürekliliğini belirttiği gibi aynı zamanda onun kutsallık ve kıymetine de işaret eder:

Göğsüne uran Hacer gibi taş
Zemzem gibi gözden ahıtan **yaş** LM. 1070

Çaresiz âşığın gözyaşları bazen öyle sürekli akar ki sahili olmayan bir deniz meydana gelir:

Yaşum suyu oldı vara vara
Bir **bahr** ki yok ana kenâre LM. 732

Leyla işveli bir şekilde gezerken Mecnun'un gözlerinden, çeşme gibi durmadan yaş dökülmektedir:

Leylî işi işve vü girişme
Mecnûn **gözi yaşı çeşme çeşme** LM. 797

2. Şekil ve Kıymet İlgisi

Gözyaşı; sevgili için döküldüğünden ve şekil özelliğinden dolayı, âşığın en kıymetli varlığı, sermayesi olarak düşünülür. Bu nedenle gözyaşı, "sim, güher, sadef, huzâne, taht-i 'ac, taht-ı revân" gibi kavramlarla ilişkilendirilir.

Şairdeki gözyaşı, içtenlik ifadesi olduğu için ciğer veya gönülden çıkmakta, göz sa-dece onun aktığı bir pencere olmaktadır.

Sevgilinin dudaklarından saçılan şahvari inciye bedel aşığın da gözlerinden saçılan inci misali gözyaşları vardır. Zaten âşığın maşuğunu elde etmek için sarf edeceği başka bir sermayesi de yoktur:

Gözlerümden dökülen katre-i **esküm güheri**
Lebleründen saçılan lü'lü'-i şâhvâra fedâ G.7/3

Nisan yağmurunun damlaları istiridyenin içine düşüp zamanla inci tanesine döndürür. Âşığın gözlerinden dökülen yaşar inci kıymetinde olunca onu barındıran gözler de sadef hükmüne geçer:

Göz ki peykânun hayâliyle saçar her yan **sirişk**
Bir **sadefdür** katre-i bârâm eyler **dürr-i nâb** G.28/6

Aşk denizinde dolaşan dertli âşığın her dem gözünde yaşlar vardır. Çünkü yaş akmayan göz, içinde inci bulunmayan bir sadef gibidir:

Giryeyi zâr ile hoş-hâlüm ki bahr-i 'ışkda
Eşksüz göz bir sadefdür **lü'lü'-i sehvârsuz** G. 118/5

Sevgiliden ayrı olma, âşığı o kadar ümitsizliğe iter ki, âşık buna bir nihayetin olmayacağını düşünür. Bu durumda çaresiz âşığın yegâne teselli kaynağı tükenmez bir hazine olan gözyaşlarıdır:

Nezr etmişüm firâkuna kim yoh nihâyeti
Nakd-i sirişkümü ki tükenmez **hızânedür** G.99/5

Âşık, her ne kadar aşkını gizlemeye çalışsa da gözlerinden dökülen kanlı yaşlar bu sırrı ifşa eder. Şair, sanatlı bir üslûpla gözyaşını, kirpik kalemi ile yanak sayfasına yazılan ve gizli sırları ifşa eden bir hatta benzetir. Halk bu yazılardan âşığın gizli sırlarına vakıf olur:

Ruhum üzre **hatt-ı sirişkümü** defe'ât ile kalem-i müjem
Rakam etdügiyçün il okıyup bilür oldı râz-ı nihânımı G.262/2

Âşık, aşkı uğruna dünyasından vazgeçmiş; akıl sahiplerinin değer verdiği şeylere yüz çevirmiştir. İstrabından dolayı durmadan âh edip ağlayan âşığın hâlini anlamayanlar onu kınarlar. Bu sebeple âşık, melâmet mülkünün sultanı sayılır. Çünkü onun şimşek gibi çakan âhu, altın taç; inci gibi gözyaşları da fildişi bir tahttır.

Gözyaşı, âşığı maddi âlemin kesafetinden bir taht gibi kaldırıp yükseltir. "Biyolojik "ben"den yükseğe kalkarak manevî "ben"in daha yüksek bir mertebesine ulaşmak, gündelik ömrü yücelikten geçen yola ve ebediyetin saltanatına hazırlamak..."¹⁵ İşte âşığın sultanlığı bu sebeptir:

Ey Fuzûli ben melâmet mülkinün sultânyum
Berk-i âhum tâc-ı zer sîm-i sirişküm **taht-i 'âc** G.50/7

Âşığın ayrılmaz yoldaşları olan "ah, cevri ü cefa, bela vü derd" ve bütün bunların sebep olduğu gözyaşları. Gözyaşları o kadar çok akar ki âşığı bir taht-ı revân gibi yerden yükseğe kaldırır ve onu adeta sultanlık makamına ulaştırır:

15) Karayev, a.g.e., s.71.

Sirişk **taht-ı revan**dur bana vü âh 'alem

Cefa vü cevr mülâzım belâ vü derd haşem

Müs.II/ 1-ef

3. Renk İlgisi

Gözyaşı renk hususiyeti göz önünde bulundurularak normal akış hâlini ifade eden durumlar için "sîm, sîm-âb"; kanlı akışı ifade eden durumlarda da "gül, lale, şarab, şerer, şerâre, la'l" kavramlarıyla ilişkilendirilir. Fuzûlî'de gözyaşı daha çok kanı çağrıştıran "gül, lale, şarap" gibi unsurlarla kullanılır. Aynı zamanda renk dilinde huzursuzluk, içsel olarak canlılık bildiren "kırmızılık" şairin psikolojisini de yansıtmaktadır¹⁶.

Sözgelimi; Leyla'sını arayan Mecnun, o kadar çok ağlar ki yaş yerine gözlerinden gül renkli kanlar akar:

Bir gün akıdup sirişk-i **gül-gûn**

Necd üzre oturmuş idi Mecnûn

LM. 2123

Dert diyarının başı dönmüş âşığını bulmak isteyenler için delil, dolaştığı yollar üzerine döktüğü lale renkli gözyaşlarıdır. Başı dönen ve zaman zaman gideceği istikametin dışına sapan bir âşık ve onu bulmak isteyenlere delil olacak lale renkli gözyaşları...

Diyâr-ı derd ser-gerdânyum her kim beni ister

Delil-i râh katre katre **eşk-i lâle-gûn**umdur

G.87/2

Sevgilinin çeşitli özellikleri ile âşık arasında paralellikler kurulur. Sevgilinin gümüş göğüslerine bedel, âşığın civa renkli gözyaşları; sevgilinin la'l gibi kırmızı dudaklarına bedel âşığın aynı renkteki gözyaşları gibi.

Gümüş göğüslü sevgiliden ayrılan âşık, civa renkli gözyaşlarına boğulmaktadır:

Sîm-âb-ı sirişk etdi beni garka Fuzûlî

Tâ devr cüdâ kıldı büt-i sîm-berümden

G.21 7/7

Kanlı gözyaşları, renginden dolayı ve derinden akmayı ifade etmek için olsa gerek ciğerle irtibatlandırılır. Şair de "la'l"e benzeyen gözyaşlarının israf derecesinde aktılma sebebi, maden çıkarılan bir dağa benzettiği ciğere bağlar:

Göz döker israf ile **hûn-âbe la'lûn** gûyâ

Kim ciğer dâğında ol la'lin bulupdur ma'denin G.227/3

Aşağıdaki beyitte şair, talihsizliğini dile getirmektedir. Aşk derdiyle iki büklüm olan âşığın bu hâli ters çevrilmiş bir şarap kadehi, dökülen gözyaşları da bu kadehten akan lale renkli şaraptır:

Bezm-i 'ışk içre sirişkümdür **şarâb-ı lâle-gûn**

Kıldı gam kaddüm büküp câm-ı şarâbum ser-nigûn G.229/1

Aşk adeta bir ateştir. Hicran ateşinin de iyice alevlendirdiği âşığın döktüğü yaşlar artık kanlı gözyaşları değil, içteki ateşten sıçrayan kıvılcımlar olarak görülmelidir:

Gör sirişküm şeb-i hicrân dime kim kandur bu

Zerre zerre **şerer-i** âteş-i hicrândur bu

G.237/1

16) Vasili Kandinski, *Sanatta Zihinsellik Üstüne*, (Çev. Tevfik Duran), Yapı Kredi Yay., İst., 1993, s. 74-75.

B. Gözyaşının Dinî Fonksiyonu

Fuzûlî'de ağlamak ve gözyaşı her ne kadar tasavvufî manada ele alınıp işlenmişse de bazı beyitlerde ağlamanın dinî bakımdan önemine de vurgu yapılmıştır.

Müminlerin vasıflarından biri de yumuşak kalpliliğin ifadesi olan gözyaşdır. Hz. Peygamber'in ve İslam büyüklerinin çeşitli vesilelerle gözyaşı döktüğü vakidir. Ağlayan göze sahip olmayanın imanından şüphe edilir:

Bende-i mü'min olan çeşm ter ü **giryân** olur

Çeşmi **giryân** olmayan elbetde bi-îmân olur G.95/1

Şair, aşk denizinde dolaşan âşığın gözlerinden dökülen yaşlar adeta bir inci gibidir, zira onun müşterisi Allah'tır, diyerek ağlayanlara Hakk'ın lütfunun yetiyeceğini söylemektedir:

Gevheridir 'ışk bahrinün Fuzûlî **âb-ı çeşm**

Lik bir gevher ki lutf-ı Hak anadur müşterî G.268/7

Sevgili için dökülen yaşlar bu dünyada çilenin ifadesi olsa da, ahirette bunun mükâfatı alınacaktır. Gözlerinden seller akıtan âşık, ahirette buna karşılık bulamayınca göz yaşlarıyla adeta mahşer alanını sele verecektir. Çünkü dünyadayken çektiği sıkıntılara ve halkın kinamalarına aldırmayan âşığın yegâne gayesi Hakk'ın rızasını kazanmaktır:

Mahşeri **eşkü**m virür seyl-âba ger rûz-i cezâ

Olmasa makbûl-ı dergâhun **sirişkü**m gevheri G.268/6

İslam, insanın dünyada korku ile ümit arasında olmasını salık verir. Bu hisler içindeki şair, amel defterinin günahlardan dolayı karardığını hayal etmekte ve hesap gününü düşündükçe gözlerinden kanlı yaşlar akıtmaktadır:

Defter-i a'malümün hatt-ı hatâdandır siyâh

Kan döker çeşmüm hayâl etdükçe hevl-i meşheri G.268/5

C. Gözyaşının Tasavvufî Fonksiyonu

Engin ve ilahî bir aşkın meydana getirdiği dalgalanmalar, ayrılık acısı, maşuğun devamlı hayal edilmesi, vahdet-kesret tezadı gibi gönül merkezli hareketlilik ve dalgalanma neticesi gözyaşı dökülmektedir. İşte ilahî aşkın bu çetin yolunda zıtlar arasında sıkışan âşığın ıstırabını yansıtan gözyaşı, şairin muhayyilesinde değişik durumların ifadesi için bir anahtar olur.

Âşık, Allah'ın tecellîgâhı olan gönlü, masivadan uzak tutmaya, oraya ondan başkasını yerleştirmemeye çalışır. Âşık, baktığında her nesnede onu görmeli, yoksa o kadar ağlamalı ki gözyaşları sevgiliyi unutturan gölge hükmündeki dünyasını suya vermelidir:

Görmesem her göz açanda ol gül-i ra'nâ yüzün

Göz yuminca **eşk-i gül-günüm** dutar dünyâ yüzün G.228/1

Maddî âlemde yaşayan şair/âşık, zaman ve mekândan münezzeh Allah'ın sığıdığı ve tecelli ettiği gönlü içinde taşıyan bir varlıktır¹⁷. Bir katre olan âşığın, içinde taşıdığı umman-

17) "Kalp Allah'ın evidir; âlemlere sığmayan Tanrı, insanın kalbine sığımıştır. Dünyalara sığmayan Allah bir gönle sığarsa o gönül yere göğe sığmaz. Yıldırımlar yuvası olan gönül, göklere, kâinata sığmayan bir tecellidir." Zülfi Güler,

dan dolayı coşması, dalgalanması da son derece tabiidir. İşte bu coşma anında göz penceresinden, aşk denizinin derinliklerinde yer alan inci misali yaşların da fışkırması tabii görülmelidir:

Gözlerümden dökülen katre-i **esküm** güheri

Lebleründen saçılan lü'lü'-i şâhvâra fedâ

G.7/3

Tasavvufta ağız ve dudak; yokluk, vahdet ve fena-fi'llâhın sembolüdür¹⁸. Vahdete ulaşma hevesinde olan kalbin yanışını, gözden akan kanlı yaşlar ifşa eder. Kanlı yaş, aşığın içinde bulunduğu gerilimi yansıtan en önemli işarettir. Aynı zamanda maddî hayatın devamlılığını ifade eden kan, kesreti de ifade etmektedir¹⁹. Akan kanlı yaş, şairin kesretten kurtulmakta olduğunu belirtmektedir:

Lahza lahza lebün anup edicek efgânlar

Katre katre saçılır **didelerümden kanlar**

G.67/1

Şair, "o"nu bulma yolunda akan kanlı yaşların samimiyet ifadesi olduğunu; ikilikten, kesretten tam anlamıyla kurtulduğunu belirtmek için sık sık akan yaşların bağrından ve ciğerinden süzülüp geldiğine işaret eder. Gözyaşı, esasının su olması nedeniyle "vücudu mahvedip âlemin alâyişinden, kesretten temizleme fonksiyonu"²⁰ ile ön plana çıkar:

Gözüm kim **bagrumun kanın** döker pergâle pergâle

Dem-â-dem ârzü-yı lâ'l-i canân etdüğümdendür

G. 103/3

Maşuktan bir an bile ayrı olma, kesret vadisine düşme endişesi âşığın sararmış çehresini kanlı yaşlara boyar:

Ey firâk-ı leb-i cânân cigerüm hûn etdün

Çihre-i zerdümi **hûn-âb** ile **gül-gûn** etdün

G. 166/1

Yüz (ruhsâr, ruh, âriz, yanak) ve boy (kâmet, serv) vahdet sembolüdür²¹. İçinde yaşadığı âlemin aynadaki yansıma olduğunu anlayan âşık için, her bir varlık zatıyla değil, sevgiliden haber vermesi cihetiyle değer ifade eder. Dolayısıyla ısı, ışık, hayat kaynağı olan güneş de aşığa vücûd-ı mutlak olan Allah'ın cemâlini hatırlatır. Artık âşığın gözünden güneşe bakmaktan dolayı değil, onun hatırlattığı varlığa iştiyaktan dolayı yaşlar akar. Aynı zamanda yanağın kırmızılığı, ay ve güneşin kırmızımı görünüşleri, âşığın gözünden akan kırmızı kanla bütünleşir:

Yâd-ı ruhsâriyle ol mâhun gözüm **kan yaş** döker

Her gören sâ'atde hûrşid-i cihân-ârâ yüzün

G.228/5

Gül, tasavvufta kesret ise de, bunun yanında bazen Hz. Muhammed'i de hatırlatır. Maşuğun gül cemaline iştiyak duyan âşık, derdini teskin etmek için bahçeyi temaşa ederken gülü görünce sevgiliye olan hasreti daha da artmakta ve gözlerinden inci misali yaşlar saçmaktadır:

"Şeyh Galib Divanında Ayna Sembolü", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIV, 1, Elazığ, 2004, s. 103-121.

18) Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yay., 2. bsk., Ankara, 1998; Haluk İpekten, *Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara, 1996, s. 156/214.

19) İpekten, *a.g.e.*, s., 214.

20) Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı Tahlili*, KTBY, Ankara, 1987, s. 364.

21) Tarlan., *a.g.e.*, s., 80, 221.

Gâlib oldu subh-dem şevk-i gül-i rûyun bana
 Seyr-i bâg etdüm ki bûy-ı gül vire teskîn ana
 Gül görüp yadûnla dtür-r-i esk saçdum her yana Tah., II 3-abc

Âşık, sevdiğini düşününce gözleri yaşarmaya başlar. Bu aşamada içinde bulunduğu çalkantılı ruh halini ifadeye en uygun sembol de dalga olur. Dalgalarda güneşin yansıması gibi, aşığın gözyaşlarında da güneşlerin güneşi olan cemel-i mutlak tecelli eder:

Hayâl-i 'ârızûn cevân eder bu çeşm-i pür-nemde
 Nicûk kim mevçlenmiş suda 'aks-i âftâb oynar G.70/2

Zaten, âşık da samimiyet ifadesi olan gözyaşıyla sevgilinin feyzine mazhar olmak ister, bu nedenle her şeyde ona ait bir yol bulur:

Düşmeseydi gözümün yaşına feyz-i nazârın
 Anı her servün ayagina revân etmez idüm G.196/4

Daha önce de belirttiğimiz gibi kan madde olduğundan sevgili uğruna dökülen yaşlar insanı kesafetten arındırır. Aynı zamanda, "Gül, Hz. Mûhammed'dir. Gül mevsimi devr-i Muhammedî olduğuna göre bu maddeden tecerrüd edip Hakk'a yaklaşmak ancak İslamiyet'le olur."²²

Gül-i rûhsâruna karşı gözümden kanlı akar su
 Habîbüm fasl-ı güldür bu akar sular bulanmaz mı G.264/5

Âlem, çeşitli güzellikleriyle her an dikkatleri üzerine çekmekte adeta kendisine pe-restiş ettirmektedir. Âşığın nazarında ise sevgiliden başka her şey bir vasıta bir sebeptir. Sevgilinin vahdeti ifade eden boyu karşısında servinin pek kıymeti yoktur. Maddî âleme ait olan serv, maddeden arınmayı ifade eden gözyaşıyla nazardan uzaklaştırılabilir:

Kaçan kim kâmetünden ayrı seyr-i büstân etdüm
 Koparup esk seyl-âbıyla ben servi revân etdüm G.201/1

Şair, vahdet bilincine ermeye yönelince, gönlündeki aşk ve şevkten dolayı, içte yer bulamayan yaşlar göz penceresine yönelir:

Cân eyledükçe meyl-i temâşâ-yı kâmetün
 Göz revzenin sirişk-i revânüm dutar G.72/6

Sevgiliye duyulan iştihak son hadde varınca çevredeki her şey kaybolmaya mahkûm olur. Kanlı gözyaşı ile maddeden arınan âşık, gözyaşlarının gözü örtmesi ile de adeta geceye ait olur. Ay da ancak geceleri ortaya çıkar. Gece bir bakıma kesret tabakasının siyaha büründüğü, âşıkla maşûk arasındaki "gayr"ın da muvakkaten el ayak çektiği bir zaman dilimidir:

Perde çek çehreme hicrân günü ey kanlı sirişk
 Ki gözüm görmeye ol mâh-likâdan gayrı G.273/3

Yanak veya yüz vahdetin sembolü olunca, bunların üzerini kapatan veya değişik nedenlerle dikkatleri üzerlerine çeken saç ve saçın değişik biçimleri (kâkül, turra), hat (ayvatüyleri), göz ve bakış, gamze (yan bakış), tasavvufta küfr ve kesret sembolüdür²³.

22) Tarlan, a.g.e., s., 628.

23) Tarlan., a.g.e., s., 53, 72, 89, 392.

Kesret âlemindeki geçici güzellikler insanın başını döndürür. Fakat bunun yanında kesret perdesi altında göz kırpan vahdet de aşığı kendisine çağırır. Bu ikilem içerisindeki aşığın, çaresizlik halini yansıtmaya ağlama eylemi koşacaktır:

Benüm kim bir leb-i handân için **giryân**ıgum vardır

Perişân turrallar devrinde ser-gerdânıgum vardır G.92/1

Tasavvufta hayret veya hayranlık Allah'ın yaratıcılığına, hikmetine karşı duyulan en son duygu mertebesidir ki ifadeye sığmaz. Orada ancak susulur ve o hal yaşanır²⁴. Hak âşığının, kâinata değişik suretlerde tecelli eden Allah'ın sanatını gördükçe ve derk ettikçe, hayreti artar:

Dutagör göz yolın ey **esk** kim temkinüm eksikdür

Bu suret-hânenün gördükçe nakşın hayretüm artar G.71/3

D. Gözyaşının Psikolojik Fonksiyonu

Tasavvufa göre insan, Mevlana'nın ney sembolüyle ölümsüzleştirdiği gibi, asıl vatanından koparılarak gurbete gönderilmiştir. Bu nedenle geldiği yerin farkında olan insan geldiği yere ve oranın sahibine karşı iştihak duyar. Âşığın vatan özlemi, gözyaşlarıyla kendisini hissettirir:

N'ola **aglarsa** Fuzûlî ravza-i kûyun anup

Lâ-cerem **giryân** olur kılgaç vatan yâdın garîb G.34/7

Âşığın yegâne gayesi maşukuna kavuşmaktır. Gönül aynasında kesafet varsa ya da sevgili seveni deniyorsa, âşık tarifsiz bir hâlet-i ruhiye içerisine girer. "Mesafesiz bir yakınlık, ama Allah oluş ile kul oluş hallerinin gerektirdiği kadar da sonsuzcasına bir firak... Ya da mutlakla nisbî olanın, bir yandan cem' hâli, ama tam bu anda da iftirâk durumu..."²⁵, âşığın içinde bulunduğu dramatik hâli daha açık bir biçimde yansıtır.

Canın canandan "iftirak"ının uzun sürmesi -yıllanmış şarabın keskin olması gibi- hüznün derecesini arttıracak ve gözyaşı da bu hüznü yansıtabacaktır:

Artırur eyyâm-ı hicrânun **sirişk**üm hiddetin

Müddet-i eyyâm mey keyfiyyetin eyler füzûn G.229/3

Gözyaşı, âşığın maşuktan ayrı kaldığı an saçtığı tükenmez bir hazinedir. Sevilen "mutlak varlık" olunca, onun yolunda dökülecek yaşlar da onun büyüklüğü nispetinde olacaktır:

Nezr etmişüm firâkuna kim yoh nihâyeti

Nakd-i sirişkümi ki tükenmez **hızâned**ür G.99/5

Çiftçi, ürün elde etmek için nasıl ki tohumu ekip sabırla sonucu bekliyorsa, âşık da sevgilisine kavuşmak için gözyaşı dökmek ve semeresini almak için sabırla beklemek zorundadır:

24) Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı Tahlili*, s. 100, Abdulkaki Gölpınarlı, *Tasavvufun Dilimize Geçen Atasözleri ve Deyimler*, İnkılap ve Aka Yay., İst., 1997, s. 154.

25) Sadık Kılıç, *Benliğin İnşası*, İnsan Yay., İst. 2000, s. 14.

Döküp **esk** kâyunda vaslın diler dil

Saçar nef için **dâne** topraga hâris

G.47/6

Vuslat perdesini aralayamamış âşık, tam anlamıyla kesretin kesafetinden kurtulamamıştır. Bu nedenle vuslat için, kesretten kurtulma alameti olan kanlı gözyaşının dökülmesi gerekmektedir. Âşığın maşûğuna kavuşabilmesi için geldiği yerdeki saflığı kazanması ve sürdürmesi lazımdır:

Vaslından ayrı n'ola **dökilse kanum** gül gül

Ben gülbün-i firâkum bu fasldur bahârum

G. 192/4

Sevgilinin dışındaki her şey -masiva-, canı canandan ayıran kesret olduğuna göre âşık, hem hariçteki alakalardan hem de kendi benliğinden kurtulmak zorundadır. Ağlayan gözden akan kanlı yaşlar, âşığı maddeden arındırdığı gibi, arınan şairin gözünde kesret tabakası da önemini yitirmiş olmaktadır:

Hûn-âbe döküp dide-i **giryân**umdan

Sensiz boyadum yer yüzün öz kanumdan

Rüb.64/ab

İnsanoğlunun doğuştan itibaren tanıştığı ve acziyetinin ifadesi olan gözyaşı, beden ve rühen rahatlatma ve sükûnet bulma demektir. Gözyaşları ya âşığın içinde bulunduğu çalkantılı durumu yansıtır ya da -sembolik olarak- maddeden arınmakta olduğunu gösterir:

Teskin bulur cigerde harâret **sirisk** ile

Sûz-ı dil ile sinede rahat olur füzûn

G.231/3

Ağlamanın gamla dolu gönlünü açacağını, gözyaşı dökmenin de kanla dolu gönlünü boşaltacağını söyleyen şair, ağlama ve gözyaşı dökmenin de temel gerekçesini açıklamaktadır:

Giryedür her dem açan gamdan dutılmış gönlümü

Eşkdür hâli kılan kan ile dolmuş gönlümü

G.288/1

Gözyaşı gönlün ateşini -lık olması gerçeğinden hareketle- yansıttığı için âşık yaş dökerek muvakkaten rahatlasa da, dökülen yaşların yaş kuru ayrımı yapmadan her şeyi yakabileceği gözden irak tutulmamalıdır. Aslında yaş ve kuru, maddî âleme aidiyeti ifade etmektedir. Gönül mahbûb-ı hakikinin tecelli yeridir. Böylesine büyük aşk, bir âşığın gönlüne sığsa kesret âlemini de ortadan kaldırır:

Demem **gözyaşı** ile def' olur 'ışk âteşi tendem

Bu od her yere düşse fark kalmaz kurısın yaşım

G.225/3

Gözyaşı hasret ateşini teskin etme gibi bir fonksiyonu icra etse de Su Kasidesi'nde, Hz. Peygamber'e aşk ve iştihak neticesi dökülen gözyaşının, gönüldeki ateşi teskin edemeyeceği belirtilir:

Saçma ey göz **esk**den gönlümdeki odlare su

Kim bu denlü dutuşan odlare kılmaz çâre su

K.3/1

Âşığın zayıf bedeni, gözden akan yaşların oluşturduğu dalgaların etkisiyle çer çöp gibi sürüklenip durmaktadır. Bu, şairin hem rühen yükseldiğini hem de maddeten zayıflayıp beden olgunlaştığını göstermektedir:

Eşk mevci gezdürür her yan tenüm hâşâkini
Mümkün olmaz **esk** tahrîkiyle teskinüm bentüm G.206/4

E. Gözyaşının Sosyal Fonksiyonu

Âşık, halk içinde Hak'la beraber olmak zorundadır. Fakat kalp, akla galip geldiği için taşkın ruh halini dizginleyemeyen âşığın gözlerinden yaşlar boşanmaya başlar. Âşığın iç dünyasını bilmeyenler onun bu davranışlarından dolayı kınamaya ve dışlamaya başlarlar. Çünkü onlar sadece zahire bakarlar, âşığın gönlünde kopan fırtınaların farkında değildirler:

Dostlar **kan yaş** döküp kıldı beni rüsvâ-yı halk
Veh ki düşmen çıkdı âhir **dide-i pür-hûn** bana G.13/4

Âşığın iç âleminin dışa yansımaları olan gözyaşı şu şekilde tasavvur edilir: Yanaklar bir sayfa, kirpikler kalem, kanlı gözyaşları da hat olur. Şair, iç âlemindeki çalkantıları gizlemeye çalışsa da halk, âşığın yüzünden gizli sırrını okur:

Ruhum üzre hatt-ı **sirîskü**mi defe'ât ile kalem-i müjem
Rakam etdüğiyçün il okıyup bilür oldı râz-ı nihânımı G.262/2

Aşkın verdiği elemden gözüne uyku girmeyen, sabaha kadar yıldızları sayan ve gözyaşı döken âşığın hâlini gaflet uykusunda olanların/gâfil gözlerin bilmesine imkân yoktur:

Gözi yaşıların hâlin ne bilsün merdüm-i gâfil
Kevâkib seyrini şeb-tâ-seher bîdâr olandan sor G.84/3

Âşık, gaflet uykusundakilere sırrını vermektense zayıf bedeninin, döktüğü gözyaşlarının meydana getirdiği girdapta kaybolmasından yanadır. Bu hâl ile hem kınanmaktan kurtulacak hem de maddî varlığından arınacaktır:

Sırrımı rüsvâliğum fâş etmeden 'âlemlere
Zâr cismüm **esk gird-âb**ında pinhân olsa yeg G.153/4

Âşık aşkın hâllerine razı olduğu için kınamalar, âşığı yolundan döndürmez. Gözyaşının etkisi karşısındaki kınama okları âşığın nazarında birer çöpten farksızdır:

Fuzûlî virmedi ta'n okları **göz yaş**ına teskin
Önin bend etmek olmaz hâr ü hâşâk ile Ceyhûn'dur G.90/7

Aşk ihtiyarı elden alır. Bu nedenle âşık, kendi rızasıyla aşka düşmediği için istese de ondan kurtulamaz. Onu kınayanların da gün gelip aynı dertten muzdarip olmaları işten bile değildir:

Ol ki her sâ'at gülerdi çeşm-i **giryân**um görüp
Aglar oldı hâlûme bî-rahm cânânım görüp G.36/1

Aşka meyleden gafiller gözyaşını alelade bir su sanırlar. Hâlbuki o âşığın maddî varlığını parça parça edip adeta göz penceresinden dışarı atılan ciğer kanıdır:

Kıl sevâb ey **göz** döküp **kan** vâkif et gâfilleri
Meyl edenler 'ışka bilsünler ciger kan olduğun G.222/3

Sonuç

Fuzûlî, klasik şiirimizde önemli bir yer tutan aşk kavramını kuvvetli üslûbu ile mükemmel bir şekilde mısralara döken, verdiği tüm sıkıntılara rağmen aşkı hayat felsefesi haline getiren bir şairdir. Mesnevî'de, Kays'ı Mecnûn edip Leylâ'dan Mevlâ'ya ulaştıran şair, divanında da bunu kendi şahsında gerçekleştirmeye çalışır. Bu geçişi ve yükselişi sağlayan en dinamik ve etkin güç aşktır. İşte aşk, bu büyük inkılâbı gerçekleştirirken âşığının maddî ve manevî âleminde meydana gelen değişiklikler, dalgalanmalar gözyaşı ile kendisini gösterir. Fuzûlî, gözyaşını anlamlandırırken aşkın bu seyriyle irtibatlandırır ve gözyaşı değişik fonksiyonlarla ve çağrışımlarla okuyan/ dinleyene yansıtılır.

Yaşadığı yer ve yetiştiği dönemin olumsuzlukları, ilim ve irfanına rağmen yeterli ilgiye mazhar olamama, istediği halde bulunduğu yerin dışına çıkamama gibi problemlerin de şairin rûh dünyasını derinden etkilediğini düşünürsek gözyaşlarından bu kadar sık bahseden şairin psikolojisini daha iyi anlamış oluruz. Bir bakıma şair, içinde kopan fırtınaları ve elemeleri, engin bir aşkın çilesini çeken bir âşığının gözüyle estetik bir biçimde sanatına yansıtmıştır.

Fuzûlî'de ağlama ve gözyaşı basit biyolojik bir olgudan ziyade; psikolojik, tasavvufî, dinî ve sosyal özellikleri sebebiyle tasvir ve mecazlara konu olmuş, farklı hayallere kapı aralayan bir objeye dönüşmüştür. Gözyaşı âşığının çaresizliğini, yalnızlığını, ayrılığını ve hüznünü ifade ettiği gibi aynı zamanda bütün bu menfi duygularla dolu çilekeş âşığının geçici de olsa boşalması, sükûnete ermesini de ifade etmektedir. Yine, tasavvufî açıdan düşününce olursak ciğerlerden gelen kanlı gözyaşı da, sevenle sevilen arasındaki en büyük engel olan "ben"in kalkmakta, gönlün ve rûhun da kanatlanmakta olduğunu yansıtır.

Çoğu zaman kanlı ve taşkın gözyaşları döken ve hüznü kendisine şiar edinen Fuzûlî'de sevinç gözyaşlarına rastlayamayız. Çünkü o, bu dünyanın zevk ve eğlence mekânı değil, ayrılık ve dert diyarı olduğu görülmektedir. Yine bazı beyitlerde de samimi ve hassas kalpli bir müminin; pişmanlık ve Allah korkusuyla dökülen gözyaşlarına şahit oluruz.

Fuzûlî, engin ve çetin bir aşkın döktürdüğü yaşları, aşkın çeşitli özellikleri doğrultusunda bazen gerçek; fakat daha çok sembolik anlamda ele alıp işleyerek ona estetik bir boyut kazandırmıştır.

